

JOEEP

e-ISSN: 2651-5318

Homepage: <http://dergipark.org.tr/joeeep>

Araştırma Makalesi • Research Article

Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri: Hacker ve Hatemi-J Nedensellik Analizi

Determinants of Foreign Direct Investments in Türkiye: Hacker and Hatemi-J Causality Analysis

Erdal Beşoluk^a & Abdurrahman Keskin^{b,*}

^a Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, 34126, İstanbul / Türkiye
ORCID: 0000-0003-1547-0358

^b Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, 34126, İstanbul / Türkiye
ORCID: 0000-0001-8796-4547

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 19 Mayıs 2023

Düzeltilme tarihi: 11 Haziran 2023

Kabul tarihi: 22 Haziran 2023

Anahtar Kelimeler:

Doğrudan yabancı yatırımlar

Çok uluslu şirketler

Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların

belirleyicileri

Hacker ve Hatemi-J nedensellik testi

ARTICLE INFO

Article history:

Received: May 19, 2023

Received in revised form: June 11, 2023

Accepted: June 22, 2023

Keywords:

Foreign direct investments

Multinational corporations

Determinants of foreign direct investments in

Türkiye

Hacker and Hatemi-J causality test

ÖZ

Sermaye birikimlerinin yetersizliği gelişmekte olan ülkelerde istikrarlı ekonomik yapının oluşturulması ve kalkınmanın önündeki büyük engellerden birisidir. Neoliberal küreselleşme sürecinde ticari ve finansal serbestleşme uluslararası sermaye hareketliliğini artırmıştır. Bu duruma bağlı olarak doğrudan yabancı yatırımlar gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç duydukları sermayenin karşılanmasında son otuz yılda oldukça önem kazanmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların ülkelere girişini etkileyen çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de 1996-2020 yılları için doğrudan yabancı yatırım girişleri ile doğrudan yabancı yatırımların girişlerini belirleyen seçilmiş faktörler arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Hacker ve Hatemi-J (2006) nedensellik testinden elde edilen bulgulara göre dışa açıklık, reel döviz kuru, enflasyon ve kurumlar vergisinden doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

ABSTRACT

The inadequacy of capital accumulation is one of the major obstacles to the establishment of a stable economic structure and development in developing countries. In the process of neoliberal globalization, commercial and financial liberalization have increased international capital mobility. Depending on this situation, foreign direct investments have gained importance in the last thirty years in meeting the capital needs of developing countries. There are numerous factors that influence the inflow of foreign direct investments into countries. The aim of this study is to examine the relationship between foreign direct investment inflows and selected factors determining foreign direct investment inflows in Türkiye for the years 1996-2020. According to the findings obtained from Hacker and Hatemi-J (2006) causality test, a unidirectional causality relation has been determined from trade openness, real exchange rate, inflation, and corporate tax to foreign direct investments. It has also been found that there is a bidirectional causality relation between economic growth and foreign direct investments.

1. Giriş

Doğrudan yabancı yatırımlar, gelişmekte olan ülkelerin iktisadi gelişmelerini tamamlayabilmesi, kalkınması, istikrarlı ve sürdürülebilir ekonomik yapı oluşturabilmesi ve küresel ticaretten daha fazla pay alabilmesi için son derece

önemlidir. Ne var ki küresel sermayeden 1970 öncesine kadar gelişmiş olan ekonomiler daha fazla istifade etmiş ve istisna birkaç ülke dışında gelişmekte olan ülkeler ise yabancı sermayeden yeterince faydalanamamıştır. Çünkü dünya savaşı sonrasında oluşturulan uluslararası ekonomik

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: abdurrahmankeskin@windowslive.com

Atf/Cite as: Beşoluk, E. & Keskin, A. (2023). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri: Hacker ve Hatemi-J Nedensellik Analizi. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 8(1), 266-284.

This article is published under the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0) licence. Anyone may reproduce, distribute, translate and create derivative works of this article (for both commercial and non-commercial purposes), subject to full attribution to the original publication and authors.

örgütler gümrük tarifelerinin ve kotalarının düşürülmesini ve tarife dışı engellerin kaldırılmasını amaçlasa da 1980 öncesinde küresel ticaretin serbestleşmesi adına istenilen başarı ve uluslararası iş birliği sağlanamamıştır. Ayrıca bu yıllarda hâkim iktisat doktrini olan Keynesyen iktisat politikalarının korumacı yaklaşımı yabancı yatırımların hacmini sınırlandırmış ve gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru olan büyük sermaye çıkışlarını engellemiştir. 1960 sonrasında gelişmiş ülkelerde görülen kar marjlarının daralmasının üzerine 1970'lerde tüm dünyayı etkileyen petrol krizlerinin yaşanması, Keynesyen doktrinin sorgulanmasına neden olmuş ve yeni bir birikim rejiminin uygulanmasını gerekli kılmıştır. 1980 sonrasında çözüm olarak uygulanan neoliberal iktisat politikaları çerçevesinde ticaretin giderek serbestleşmesi ve ulaşım, iletişim, muhasebe ve depolama alanlarında yaşanan teknolojik gelişmeler ile çok uluslu şirketler sahip oldukları sermayeyi kendilerine maliyet avantajı sağlayan dünyanın herhangi bir noktasına ulaştırabilmişlerdir. Nitekim 1960'lı yıllarda başlayan üretimin yeniden yapılanması süreci 1980 sonrasında hızlanmış ve çok uluslu şirketler küresel üretim ve tedarik zincirleri oluşturarak küresel ticaretteki başat aktörler haline gelmişlerdir. Bu dönüşüm çerçevesinde gelişmekte olan ülkelerin kendi ülkelerine çekebildiği yabancı yatırım miktarı da artış gösterirmiş ve hatta günümüzde gelişmiş ekonomileri dahi geride bırakmıştır.

Doğrudan yabancı yatırımlar, uzun dönemli uluslararası sermaye hareketleri olduğundan dolayı ev sahibi ülkelerdeki yatırım koşulları ve risk faktörleri çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) yatırım kararı üstünde belirleyici olmaktadır. Nitekim ev sahibi ülkedeki hukuki, ekonomik, sosyal ve politik faktörler doğrudan yabancı yatırım kararının alınmasında oldukça önemlidir. Bu sebeple ülkemize yönelik yabancı yatırım miktarının artırılabilmesi için Türkiye'de 1980 sonrasında ekonomik ve politik değişimler yeni küresel sisteme uyum sağlamaya yönelik olarak gerçekleşmiştir. Yabancı sermaye yatırımları çekebilmek için 1980'den günümüze kadar Türkiye'de düzenlemeler ve reformlar gerçekleştirilmiş ve 1989 sonrasında uluslararası sermaye hareketlerine kapılarını tamamen açmıştır (Aydemir ve Genç, 2015: 18). Ekonomik gelişme sürecini tam olarak tamamlayamayan Türkiye açısından yeterli yabancı sermaye girişinin sağlanabilmesi adına, ÇUŞ'ların yatırım kararlarına etki eden faktörlerin neler olduğu ve Türkiye'nin hangi özelliklerinin bu kararlara etki edebileceği iyi analiz edilmelidir. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı Türkiye'de 1980 sonrasındaki reform ve düzenlemeler sonrasında 1996-2020 dönemi için doğrudan yabancı yatırım girişleri üzeninde etkili olan faktörlerin analiz edilmesidir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için bu çalışmada, literatür taramasının ardından doğrudan yabancı yatırımlar üzerine etkisi olan faktörler belirlenmiş ve doğrudan yabancı yatırım girişleri ile olan ilişkisi analiz edilmiştir. 1996-2020 döneminin seçilmesinin sebebi ise

uygun araştırma verilerinin tamamının ancak bu dönem içerisinde var olmasından dolayıdır. Bu çalışmanın birinci bölümünde, doğrudan yabancı yatırımlar hakkında bilgiler verilerek doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri üzerinde durulmuş ve Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırımlar ve yatırımların yapısı incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri üzerine literatür taraması yapılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise birim kök testleri (ADF ve PP) ve Hacker ve Hatemi-J (2006) nedensellik testi hakkında bilgiler sunularak ampirik uygulama gerçekleştirilmiştir. Son bölümde ise sonuç ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

2. Çok Uluslu Şirketlerin Küresel Ekonomideki Rolü

Serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, üretimin ve emek piyasalarının küreselleşmesi, bilgi, iletişim, ulaşım ve depolama teknolojilerindeki hızlı gelişmeler sonrasında ÇUŞ'lar küresel ekonomideki varlığını güçlendirerek sermaye bakımından büyük yapılar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Nitekim bu şirketlerin birçok ülkeyi kapsayan üretim zincirlerine sahip oldukları ve küresel ticaretin %80'nini kontrol ettikleri bilinmektedir (UNCTAD, 2022). ÇUŞ'ların tanımlarına baktığımızda, BM ekonomik ve sosyal konseyi bu şirketleri "bir veya daha fazla ülkede maden işletmesi, fabrika veya satış ofisi gibi katma değerleri kontrol eden tüm şirketler" şeklinde tanımlamaktadır (Jenkins, 1987: 1). Bu şirketlerin tanımı ayrıca "yabancı bir ülkede faaliyet gören başka işletme/işletmelere kısmen veya tamamen sahip olan firmalar" olarak da yapılmaktadır (Parlak, 2009: 193). Çok uluslu şirketlerin küresel ticaretteki etkinliğine rağmen kesin bir şekilde tanımlanamamasının temel nedeni homojen nitelikler taşımamalarıdır. ÇUŞ'lar üzerine önemli çalışmaları olan ve bu şirketlerin tarihsel gelişimini inceleyen Robinson da Uluslararası (International), Çok uluslu (Multi-national), Uluslar-ötesi (Trans-national) ve Uluslar-üstü (Supra-national) gibi farklı kavramların bu şirketleri nitelendirdiğini belirtmektedir (Kaymakçı, 2013: 226). Bu sebeple Richard Robinson bu şirketleri "uluslararası firma, uluslararası faaliyetleri daha üst seviyedeki bürodan emir alarak bir şube düzeyindeki büro aracılığı ile yürüten ve izlenen politika gereği direkt yatırım yapmak da dâhil olmak üzere dış pazarlara girebilmek için her çeşit potansiyel stratejileri göz önünde tutma eğiliminde olan firmadır" şeklinde oldukça geniş bir perspektiften tanımlamaktadır (Çam, 2011: 96).

1980 sonrasında ÇUŞ'ların üretimlerini küreselleştirmesi ve küresel değer zincirleri oluşturmasıyla, uluslararası ticaretin ana aktörleri haline gelmişlerdir. Sayıları her geçen gün artan bu şirketler hem ciroları hem de bünyesinde istihdam ettikleri çalışanlar bakımından birçok dünya ülkesini geride

birakmış durumdadır (Wyrzkowska, 2016). Tablo 1’de dünyada ilk 10’da yer alan ÇUŞ’ların küresel ekonomide ne

kadar etkin ve güçlü yapılar olduğu istihdam ve gelir bakımından gösterilmektedir.

Tablo 1. En Büyük 10 Çok Uluslu Şirketin Yıllık Gelir ve İstihdam Verileri

	Çok Uluslu Şirket	Yıllık Gelir Milyon \$	Çok Uluslu Şirket	Toplam İstihdam
1	Walmart	587.82	Walmart	2.300.000
2	Saudi Aramco	496.88	Amazon	1.523.000
3	Amazon	485.9	Foxconn	826.608
4	Petrochina	468.35	Accenture	721.000
5	Sinopec	463.18	Volkswagen	668.294
6	Apple	387.54	Tata Cons. Serv.	606.331
7	Exxon Mobil	352.19	Deutsche Post	587.737
8	Shell	329.58	Ups	534.000
9	China State Cons. Eng.	311.23	Kroger	500.000
10	Cvs Health	307.86	Home Depot	500.000

Kaynak: (Companies ranked by Market Cap, 2022)

Tablo 1’de görüldüğü üzere yıllık gelir açısından sıralamaya giren ilk 10 ÇUŞ’un 2022 yılı toplam cirosu 4,1 trilyon dolar civarındadır. Bu rakam ABD (23 Trilyon\$), Çin (16 Trilyon\$), Japonya (5,3 Trilyon\$) ve Almanya (4,2 Trilyon\$) hariç geri kalan tüm dünya devletlerinin yıllık milli gelirinden daha yüksektir. Benzer bir veri istihdam değerleri açısından da göze çarpmaktadır. Tablodaki 10 ÇUŞ’un toplam istihdam ettiği çalışan sayısı 8.776.970 kişidir. Bu sayı ise 118 devletin nüfusundan daha fazladır. Öte yandan bu verilerin sadece gelir ve istihdam değerine göre ilk ona giren şirketlere ait olduğu unutulmamalıdır. Çünkü toplamda dünya genelinde faaliyet gösteren 60 binden daha fazla ÇUŞ’un olduğu bilinmektedir. Sayıları her geçen gün artan ÇUŞ’lar giderek küresel ticareti tekelleştirmesinin yanında, sahip olduğu sermaye birikimi açısından da tüm ülkeler için önem arz etmektedir.

3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Yönü ve Hacmi

Yabancı yatırımlar tahvil, hisse senedi, hazine bonusu ve banka mevduatı hesaplarına yönelik kısa süreli yatırımlar ile birlikte, başka bir ülkede üretim tesisi açmak, fabrika veya taşınmaz mal almak gibi uzun dönemli yatırımları kapsamaktadır (Koçtürk ve Eker, 2012: 37). Doğrudan yabancı sermaye yatırımı veya doğrudan yabancı yatırım (DYY) kısa süreli olarak nitelendirilen portföy yatırımları dışında kalan uzun dönemli yatırımları kapsamaktadır. DYY’ler “bir veya birden fazla uluslararası yatırımcının tamamına sahip olarak veya yerli bir veya birkaç firma ile ortaklık halinde gerçekleştirdiği yatırımlar” olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2000: 1).

1960 sonrasında yeni uluslararası iş bölümü olarak adlandırılan, üretimin parçalara ayrılması ve emek yoğun kısımlarının ÇUŞ’lar tarafından gelişen ülkelere taşınması stratejisi, DYY’lerin yönünü ve hacmini değiştirmiştir. ÇUŞ’ların bu tür üretim stratejisi belirlemesinin ardından, 1960’ların sonlarına doğru toplam yatırımlar içerisinde

madenlere ve doğal kaynaklara yönelik olan yatırımların oranı %10 civarına kadar gerilemiştir (Dunning ve Lundan, 2008: 117). Bu stratejisi çerçevesinde, gelişen ülkelerde üretilen düşük katma değerli ürünler gelişmiş ülkelere geri taşınabilmiş ve bu üretim paradigması yeni bir yatırım anlayışını da beraberinde getirmiştir. Nitekim bu dönemde yabancı yatırımlar ilk önce imalat daha sonra ise hizmet sektöründe yoğunlaşmıştır. Bu amaçla General Motors ve General Electric gibi otomobil ve elektronik parça üretimi yapan şirketler, Hasbro ve Tyco gibi oyuncak üreticileri ve Bloomingdale ve Liz Claibore gibi tekstil şirketlerine kadar farklı sektörlerde faaliyette bulunan birçok ÇUŞ üretimlerini başta Uzakdoğu ülkeleri olmak üzere gelişen ülkelere doğru kaydırmışlardır (Slocum ve diğerleri, 1996). 1960’lardan sonra, ilk olarak ayakkabı, tekstil ve hazır giyim gibi emek yoğun endüstrilere yönelen DYY’ler, 1970’lerden itibaren elektronik ve otomotiv endüstrisi gibi sermaye yoğun sektörlerle yönelmiştir. 1990’lardan sonra ise DYY’lerin hizmet sektöründeki çağrı hizmetleri, finans ve muhasebe hizmetleri gibi sektörlerle yöneldiği ve ÇUŞ’ların bu hizmetleri gelişen ülkelerdeki taşeron firmalara devrettikleri görülmektedir (Aykaç ve diğerleri, 2009: 52).

Ne var ki DYY’lerin yönünde bir değişim meydana gelse de hacmindeki asıl gelişme 1980 sonrasında görülmüştür. 1980 öncesinde ÇUŞ’lar, sahip olduğu sermayeyi dilediği gibi hareket ettirme konusunda sınırlandırılmış ve gelişmiş ülkelere büyük sermaye kaçışları engellenebilmiştir (Tanzi, 1996: 4-5). Ancak neoliberal politikaların uygulanmasıyla ortaya çıkan serbest ticaret ortamının yanında, muhasebe alanında yaşanan teknolojik ilerlemeler bu durumu tersine çevirmiştir. Teknolojik gelişmenin yardımı ile finansal verilerin uluslararası takibi kolaylaşmış ve bu durum DYY’lerin hacmini ve yönünü önemli ölçüde değiştirmiştir (Bhalla, 1998: 8). ÇUŞ’lar artık sahip olduğu sermayeyi istedikleri gibi hareket ettirebilmekte ve özellikle gelişen ülkeler bu sermayeyi kendi ülkelerine çekebilmek

için siyasi ve ekonomik adımlar atmaktadırlar. Nitekim gelişen ülkelerin gereken ekonomik atılımı yapamamasının temel nedenlerinden birisi yeterli milli tasarrufa sahip olamamalarıdır. Bu ülkeler için yeterli DYY girişi, milli gelirlerini yükseltmek, refah artışı sağlamak, ekonomik gelişmelerini tamamlayacağı sermaye birikimine sahip olmak ve küresel ticaretten daha fazla pay almak anlamına gelmektedir (Afşar, 2004: 87). Bu sebeple özellikle gelişen ülkelerin doğrudan yabancı yatırımları kendi ülkesine çekebilmek için gümrük tarifeleri, vergi indirimleri ve muafiyetleri, gerekli altyapının tesis edilmesi, kıt kaynaklara

ulaşım önceliği, çalışma hayatına yönelik mevzuat değişiklikleri gibi politikalar uyguladığı ve bu şirketlere serbest ticaret bölgeleri vasıtası ile ayrıcalıklar tanıdığı bilinmektedir (Narula ve Zhan, 2019: 2). Bu tür politikaların sonucunda ise ÇUŞ'ların yatırım eğilimlerinin güçlendiği ve DYY hacminde bir artış oluğu görülmektedir.

Tablo 2. 1970 Sonrasında DYY'lerin Hacmi

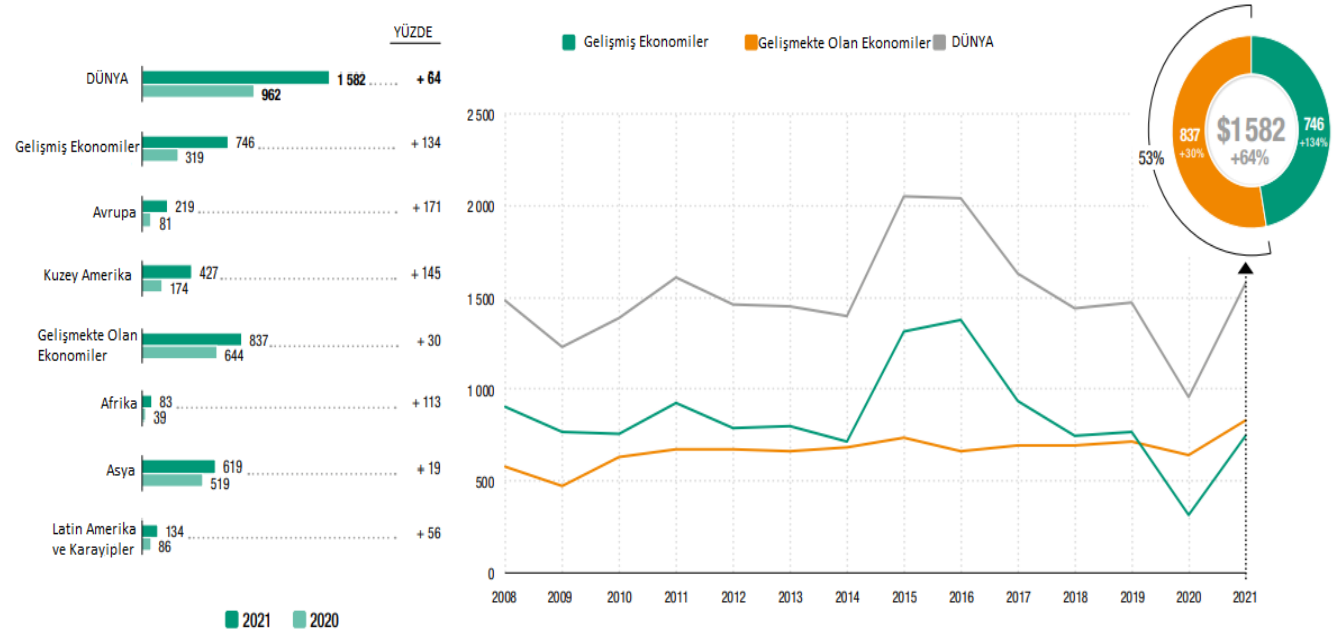
Yıllar	DYY (Milyar \$)	Yıllar	DYY (Trilyon \$)
1970	12.36	2000	1.7
1975	25.84	2005	1.56
1980	53.41	2010	1.93
1985	44.96	2015	2.76
1990	239.42	2020	1.24
1995	361.95	2021	2.2

Kaynak: (Dünya Bankası, Doğrudan yabancı yatırım net girişler, 2023)

Tablo 2 incelendiğinde, DYY'lerin hacminde 1970'ten günümüze muazzam bir artış olduğu ve bu artışın en önemli evresinin ise 1980 sonrası döneme denk geldiği görülmektedir. Bunun nedeni ise 1970 ve 1980'li yıllarda DYY'ler gelişmiş ülkelerin birbirlerine yönelik

yatırımlarından oluşurken, 1980 sonrasında bu yatırımların giderek artan bir şekilde gelişen ülkelere doğru kaymaya başlamasıdır (DPT, 2000: 2). Şekil 1'de de gösterildiği üzere artık gelişen ülkeler gelişmiş ülkeler kadar DYY girişi sağlayabilmektedir.

Şekil 1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Bölgelere Göre Dağılımı

Kaynak: (UNCTAD, 2022: 2-7)

Şekil 1 incelendiğinde, toplam DYY miktarının değişen ekonomik konjoktüre bağlı olarak dalgalandığı görülmektedir. Nitekim Covid-19 salgınının tüm dünyayı etkisi altına alması ve küresel üretim zinciri içerisinde son derece önemli bir rolü bulunan Çin’de ortaya çıkması sonucunda, DYY hacminde oldukça önemli bir düşüş yaşanmıştır. Ayrıca 2008 krizinin de benzer bir düşüşe sebep olduğu görülmektedir. DYY’lerin yönüne bakıldığında ise gelişmiş ülkeler istikrarlı bir şekilde gelişen ülkelere daha fazla yatırım çekebilmişlerdir. Ancak bu durum 2019 sonrasında değişmeye başlamış ve gelişen ülkelere yönelik DYY miktarı gelişmiş ülkeleri geçebilmiştir. Şekilde ayrıca, ekseriyetle gelişmiş ekonomilerin bulunduğu Avrupa ve Kuzey Amerika’ya yönelik kayda değer bir DYY girişi mevcutken, aksine Latin Amerika ve Afrika gibi düşük emek maliyetine sahip gelişen ülkelerin bulunduğu alanların ise yabancı yatırımlara ulaşabilme konusunda başarısız olduğu göze çarpmaktadır.

4. Doğrudan Yabancı Yatırımların Yönünü Belirleyen Unsurlar

Serbest ticaretin gelişmesi için gümrük tarifelerinin ve kotalarının düşürülmesi, üretim ve ticaret mesafelerinin teknolojik ilerlemeler ile kısaltılması küresel ticaret hacmini geliştirirken beraberinde küresel bir rekabet ortamını da getirmiştir. Bu değişim sermaye birikimine, teknolojik imkânlarla ve gerekli idari kadrolara sahip gelişmiş ülkeleri ve bu ülkelere ait şirketlerin lehine, güçlüyü daha da güçlendirecek bir gelişmeyi ortaya çıkarmıştır. Öte yandan gelişen ülkelerin nüfusları kalabalık, tüketim ihtiyacı yüksek ve gayri safi milli hasılları ise düşüktür. Bu durumun bir sonucu olarak, gelişen ülkelerin milli tasarruf eğilimleri yetersiz kalmakta ve ekonomik gelişmesini tamamlamak isteyen bu ülkeler için DYY’ler hayati bir önem arz etmektedir (Gedikli, 2011: 139-140). Bu yüzden gelişen ülkeler için sahip oldukları hangi unsurların ÇUŞ’ların

yatırım kararları açısından önem arz ettiği sorusu önem kazanmaktadır.

Gelişen ülkelerin sahip olduğu yegâne karşılaştırmalı ticaret üstünlüğünün ucuz ve vasıfsız emeğe dayandığı ve bu avantajın ÇUŞ’ların yatırım kararlarını etkileyerek gelişen ülkelere yeni istihdam fırsatları sağladığı ifade edilmektedir (Parlak, 2004: 52). Gelişen ülkelerin nüfusunun kalabalık ve iç piyasanın istihdam yaratma kapasitesinin yetersiz oluşu işsizliği arttırmakta ve bu ülkelerdeki işgücünün düşük ücretler ve uzun süreler ile çalışmaya razı olmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu ülkelerde yasal korumanın yetersizliği, işgücünün sınıf bilincinin yeterince gelişmemiş olması ve kalabalık nüfusun bir sonucu olarak işgücünün yaş cinsiyet ve beceri gibi kriterler açısından yabancı yatırımcılara çeşitlilik sunması da ÇUŞ’lara cazip gelen ve yatırım kararlarını etkileyen diğer unsurlardır (Fröbel, 1978: 126-128). Ek olarak, 1960’lı yıllarda gelişmiş ülkelerdeki kâr marjının giderek daralması ve iç piyasanın doygunluğa ulaşması da DYY’lerin gelişen ülkelere kaymasının bir başka nedeni olarak görülmektedir. Nitekim gelişen ülkeler, kalabalık nüfuslarının bir sonucu olarak, gelişmiş ülkelere kıyasla çok daha geniş, zengin ve tüketim eğilimi yüksek bir iç pazara sahiptirler.

Öte yandan DYY’lerin geçmişten günümüze kadar gelişmiş ülkelere daha fazla yönelmesi, ÇUŞ’ların yatırım kararlarına etki eden değişkenlerin oldukça çeşitli olduğunun da bir göstergesidir. Gelişmiş ülkelerin sahip olduğu ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan güvenilir ve istikrarlı olmaları, teknolojik altyapıları, AR-GE ve inovasyon becerileri gibi kriterler bu unsurlardan başlıcalarıdır (ILO, 2019: 15). Nitekim Tablo 3’te de gösterildiği üzere ÇUŞ’lar için gelişmiş ülkeler daha güvenilir yatırım alanları olarak görülmektedir.

Şekil 2. ÇUŞ’lar Tarafından Güvenilir Yatırım Alanı Olarak Görülen Ülkeler Sıralaması (2021-2022)

Kaynak: (Kearney, Doğrudan Yabancı Yatırım Güven Endeksi, 2022)

Şekil 2’de görüldüğü üzere ÇUŞ’lar iktisadi ve siyasi açıdan istikrarlı olan gelişmiş ülkeleri daha güvenilir yatırım alanları olarak nitelendirmektedir. Tabloda gelişen ülkelerden listeye girebilen dört ülke Çin, Birleşik Arap Emirlikleri, Brezilya ve Katar’dır. Küresel ticarete oldukça önemli bir aktör olan Çin’in bu sıralamadaki yeri, süregelen düşüş trendinden çıkarak 2022’de tekrar yükselmiştir. Nitekim sırası ile Çin’in bu listedeki yeri 2017’de 3, 2018’de 5, 2019’da ise 7, 2020’de 8, 2021’de 12 ve 2022’de 10’dur (Kearney, Optimism Dashes, 2022). Bu düşüşe etki eden en önemli faktör Covid-19’dur. Salgın sonrasında ÇUŞ’ların emek yoğun malların üretim stratejini yeniden gözden geçirdiği bilinmektedir. Nitekim tüm dünyayı etkisi altına alan salgın sürecinde küresel değer zincirinde yaşanan tıkanmalar sonucunda emek yoğun malların tedarikinde

tıkanmalar yaşanmıştır (Hayakawa ve diğerleri, 2022: 16-17).

Literatüre bakıldığında ana akım perspektiften konuya yaklaşan yazarlara göre ÇUŞ’ların yatırım kararlarını geliştirmekte olan ülkelerin verdiği tavizler belirlemektedir. Buna göre geliştirmekte olan ülkeler tarafından yapılan yatırım teşvikleri, sendikaların engellenmesi ve ucuz ve korumasız işgücü bu tavizlerin başlıcalarıdır (Chaudhary, 2014: 73). Öte yandan ÇUŞ’ların yatırım kararları üzerinde etki eden pek çok farklı değişkenin olduğu da bilinmektedir. Nitekim Tablo 3’te gösterildiği üzere yukarıda sayılan değişkenlerin ÇUŞ’ların yatırım kararlarına olan etkisi son derece düşüktür.

Tablo 3. ÇUŞ’ların Yatırım Kararlarında Belirleyici Olan Unsurlar (2017-2022)

Önem Sıralaması (Yıllar)						DYY’leri Etkileyen Faktörler	Önem Derecesi (%)
2017	2018	2019	2020	2021	2022		
5	1	4	3	5	1	Şeffaf düzenlemeler ve yolsuzlukların olmaması	%17
4	6	2	2	2	2	Teknoloji ve inovasyon kapasitesi	%15
3	2	1	1	1	3	Vergi oranları ve vergi ödemelerinin kolaylığı	%15
8	8	7	5	9	4	Sermayenin ülkeye giriş ve çıkış esnekliği-kolaylığı	%14
9	10	5	13	6	5	Yatırım ve mülkiyet haklarına yönelik düzenlemeler	%13
2	12	10	11	4	6	Yasal ve düzenleyici sürecin etkinliği	%13
1	4	3	9	10	7	Genel güvenlik ortamı	%11
10	9	8	12	7	8	Sermayeye yönelik hükümet teşvikleri	%11
15	15	16	18	15	9	İşçilerin yetenek ve vasıf düzeyi	%10
11	11	11	8	13	10	Ülkelin uluslararası ticari sözleşmelere katılım oranı	%10
6	5	14	6	11	11	İç Pazar büyüklüğü	%9
17	18	18	16	18	12	Mevcut hammadde Kaynağı	%9
13	16	17	14	14	13	İç pazarın sermaye kapasitesi	%9
-	-	9	4	12	14	Dijital altyapının kalitesi	%9
12	3	6	17	8	15	İşgücü maliyeti	%8
-	-	15	15	16	16	Fiziki altyapının kalitesi	%8
7	7	12	10	17	17	Ülkenin ekonomik performansı	%8
16	14	13	7	3	18	Ar-Ge ve Gelişim Kapasitesi	%7
14	17	19	19	19	19	Arazi ve gayrimenkul mevcudiyeti	%5

Kaynak: (Kearney, Optimism Dashes, 2022; Kearney, Entering the storm: anticipating risk in an uncertain world, 2020; Kearney, Investing in a localized world, 2018)

Tablo 3 incelendiğinde ÇUŞ’ların yatırım kararlarında düşük emek maliyetinin sağladığı üretim maliyeti fırsatlarının sanıldığı kadar yüksek olmadığı görülmektedir. DYY kararlarında işgücü maliyetinin önemi son sıralarda yer alarak %8’lik bir önem derecesine sahiptir. Emek maliyetinin aksine işgücünün vasıf düzeyinin sıralamadaki

önemi artmıştır. Öte yandan şeffaf düzenlemeler ve yolsuzlukların olmaması, teknoloji ve inovasyon kapasitesi, vergi oranları ve vergi ödemelerinin kolaylığı istisnasız bir şekilde hep ilk sıralarda yer almıştır.

5. Türkiye'ye Yönelik Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Konum, lojistik altyapı ve lojistik hızı gibi faktörlerin DYY'ler üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Tablo 4'te

gösterildiği üzere Türkiye'ye yönelik DYY'lerin oldukça büyük bir kısmı (%82,2) lojistik mesafesi yakın olan Avrupa'ya aittir. Öte yandan Covid-19 sonrasında Amerika'dan gelen yabancı yatırım miktarı ve oranında ciddi bir düşüş de görülmektedir.

Tablo 4. Ülke Gruplarına Göre DYY Tutarları (Milyon Doları)

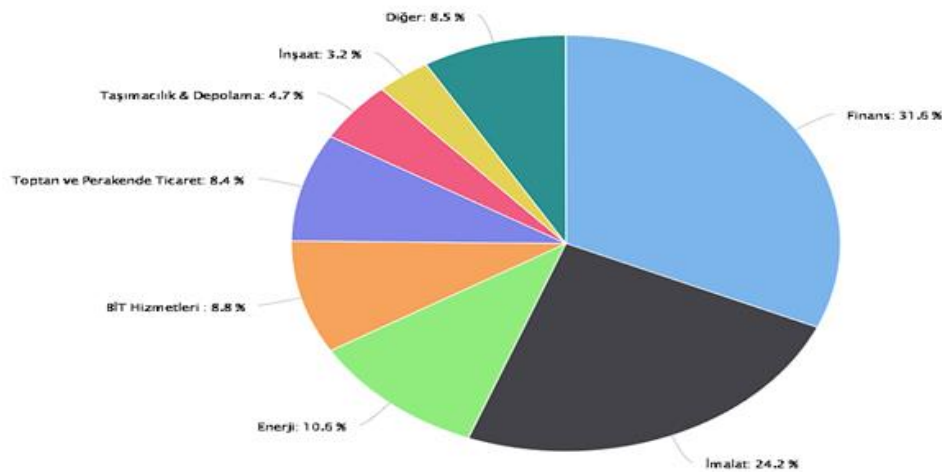
BÖLGE	2021 (Milyon \$)	2021 (% PAY)	2022/Eylül (Milyon \$)	2022 Eylül (% Pay)
Avrupa	4.244	59,8%	4.179	88,2%
Amerika	1.235	17,4%	186	3,9%
ABD	1.180	16,6%	186	3,9%
Diğer Amerika Ülkeleri	55	0,8%	0	0,0%
Asya	1.617	22,8%	364	7,7%
Körfez Ülkeleri	602	8,5%	48	1,0%
Diğer Yakın ve Ortadoğu	189	2,7%	46	1,0%
Diğer Asya	826	11,6%	270	5,7%
Diğer	2	0,0%	9	0,2%
TOPLAM	7.098	100,0%	4.738	100,0%

Kaynak: (T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022)

Coğrafi olarak kaynak ülkeye yakınlık saat farklılıklarının, kültürel farklılıkların ve lojistik maliyetlerinin düşmesine olanak tanımaktadır. Yapılan araştırmalar da lojistik mesafesi ve DYY arasındaki ilişkinin tutarlı olduğunu göstermektedir. Son yıllarda artan alt yapı yatırımlarının Türkiye'nin ihracat performansının artmasına ve daha fazla DYY çekebilmesine imkân tanımıştır. Nitekim Bhagwati'ye göre de ihracata potansiyeli ÇUŞ'ların DYY kararlarını

etkileyen önemli bir faktördür (Kohpaiboon, 2003: 65). Türkiye'ye yönelik yabancı yatırımları arttıran diğer bir unsur ise kalabalık nüfusunun bir sonucu olarak dinamik ve büyük bir iç pazara sahip olmasıdır. Bu nedenle Türkiye'ye yönelik yabancı yatırımlar içinde düşük katma değerli mal üretim amacı taşıyan imalat sanayi yatırımlarının oranı düşük iken hizmet sektörüne yönelik yatırımlar ise nispeten çok daha yüksektir (Şenzybek, 2021: 132).

Şekil 3. Türkiye'ye Yönelik DYY'lerin Sektörel Dağılımı (2003-2021)

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, Türkiye'de Uluslararası Doğrudan Yatırım, 2023)

Küresel değer zincirleri sayesinde üretilen ürünler sermayenin menşei olan ülkelere geri taşınırken aynı zamanda üretilen ülkenin iç pazarına da arz edilmektedir. Türkiye kalabalık nüfusu sayesinde dinamik ve tüketim alışkanlıkları açısından çeşitlilik sunan bir iç pazara sahiptir. Yapılan araştırmalar da Türkiye'nin coğrafi konumunun yanında iç pazar potansiyelinin de yabancı yatırımlar üzerinde doğrudan belirleyici olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Türkiye'ye yönelik DYY'lerin büyük bir kısmı hizmetler sektörüne yönelik iken yatırım kararlarında emek maliyetinin birincil öncelik olarak gösterildiği imalat sanayine yönelik yatırımlar ise %24 civarında kalmaktadır. Bu ÇUŞ'ların Türkiye'ye yönelik yatırımlarında emek maliyetinin öneminin düşük olduğunun da bir göstergesidir.

Türkiye açısından dezavantaja dönüşen en önemli faktör ise enflasyonun bir sonucu olan fiyat istikrarının sağlanamamasıdır. Nitekim yapılan çalışmalar da göstermektedir ki fiyat istikrarı ve yabancı yatırımlar arasında oldukça güçlü bir korelasyon bulunmaktadır. Başka bir ifade ile yüksek enflasyon oranları yabancı sermayeyi negatif olarak etkilemektedir. Çünkü enflasyon oranının düşük olması nominal faiz oranının düşük olmasına ve sermaye maliyetinin azalmasına olanak tanımaktadır (Demir ve diğerleri, 2021: 1415). Diğer taraftan daha önceki dönemleri konu alan çalışmalar ise enflasyon ve DYY arasındaki ilişkinin zayıf ve çift yönlü olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Çünkü düşük enflasyon oranları makro ekonomik istikrarın bir göstergesi olarak yabancı yatırımları cezbederken yüksek oranlar ise bu yatırımcılara daha fazla kar avantajı da sunmaktadır (Özcan ve Sarı, 2010: 85).

6. Literatür Tarama

Doğrudan yabancı yatırım kararının alınmasını etkileyen çok sayıda faktör bulunmasına karşın bazı faktörler diğerlerine göre yatırım kararının alınmasında daha etkilidir. Altyapının gelişmişliği, sektör ve pazar büyüklüğü ve pazara yakınlık, emek piyasasının yapısı ve emek maliyeti, kamu kesiminin piyasaya yönelik tutumu ve teşvikler, kamulaştırma ve özelleştirme uygulamaları, kanuni düzenlemeler, ülkenin politik yapısı ve politik istikrarı, sendikal yapılar ve sendikaların etkinliği, yolsuzluk, vergiler, iç gerilimler ve savaşlar gibi faktörler yatırım kararının alınmasında ön plana çıkan faktörlerdir. Nur ve Dilber (2017) Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı 18 gelişmekte olan ülkenin 1996–2014 dönemi verilerini kullanarak DYY üzerinde etkili olduğunu düşündükleri 12 değişken ile DYY arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile incelemişlerdir. Yolsuzluğun kontrol edilebildiği zaman DYY'nin arttığı, politik riskin arttığı zaman DYY'nin arttığı, işgücü stoğu arttığında DYY'nin arttığı, hukukun üstünlüğünün DYY'yi artırdığı, yüksek teknoloji ihracatının toplam imalat sanayi ihracatı içerisindeki oranındaki artışın DYY'yi artırdığı, dışa açıklık oranındaki artışın DYY'yi

artırdığı, doğal kaynakların DYY üzerinde belirleyiciliğinde pozitif ve zayıf etkisinin olduğu ve son olarak ise altyapı, gayri safi sabit sermaye ve borç stoğu ile DYY arasında negatif ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Arık, Akay ve Zambak (2014) Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu 7 ülke için 1990-2011 yılları dönemi verilerini referans olarak DYY'yi etkileyen faktörleri panel veri analizi yöntemini kullanarak incelemişlerdir. GSYH ve dışa açıklık ile DYY arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki ve enflasyon ile DYY arasında negatif ve anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Brüt sermaye stoğu, döviz kuru ve işgücü maliyeti ile DYY arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşamamışlardır. Aydemir ve Genç (2015) 1991-2014 yılları arasında Türkiye'ye DYY girişlerini etkileyen faktörleri çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme ve Dinamik En Küçük Kareler yöntemleri ile incelemiştir. İki model oluşturularak gerçekleştirilen çalışmada her iki modelde de ekonomik büyüme ve dışa açıklıktaki artışın DYY'yi artırdığı ve enflasyondaki artışın DYY'yi azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Model 0'da istatistiksel olarak anlamsız sonuç elde edilen işgücü maliyetleri ile DYY arasındaki ilişkinin Model 2'de anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Model 2'deki bulgulara göre, işgücü maliyetlerindeki artışın DYY'yi artırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Dilaveroğlu ve Ersin (2021) Türkiye'nin de dahil olduğu E7 ülkeleri için 2002-2018 yılları arasındaki verileri referans olarak kamu yönetim etkinliği ve yolsuzluğun kontrolü ile DYY'nin ilişkisini Pedroni Eşbütünleşme yöntemini kullanarak incelemişler ve bu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yönetim etkinliğinin ve yolsuzluk kontrolünün artmasının uzun dönemde yabancı yatırımları artırabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Karagöz (2007), Türkiye için DYY kararının alınmasında etkili olan faktörlerin belirlenmesi üzerine yaptığı araştırmada 1970-2005 dönemlerini referans olarak DYY kararının alınmasında etkili olarak değerlendirdiği faktörler ile DYY arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme ve nedensellik yöntemleriyle incelemiştir. Dışa açıklıktan DYY'ye doğru bir nedenselliğin olduğunun tespit edildiği araştırmada GSYH, beşerî sermaye, sermaye stoğu, altyapı, politik istikrar ve yapısal değişim ile DYY arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Çütçü ve Kan (2018) Türkiye için DYY kararının alınmasında etkili olan faktörlerin belirlenmesi için 1970-2016 dönemlerini referans olarak DYY kararının alınmasında etkili olarak değerlendikleri faktörler ile DYY arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme ve nedensellik yöntemleriyle incelemişlerdir. İşgücü maliyetlerinin ve enflasyonun DYY'yi negatif olarak etkiledikleri sonucuna ve kişi başına düşen gelirin pozitif olarak DYY'yi etkilediği sonucuna ulaşılan çalışmada, dışa açıklık ile DYY arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilememiştir. Nedensellik

sonuçlarına göre ise sadece dışa açıklıktan DYY'ye doğru tek yönlü nedensellik tespit edilen çalışmada, diğer değişkenler ile DYY arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Susam (2008) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'ye yönelik DYY kararının alınmasında etkili olan faktörlerin belirlenmesi için 1998-2007 dönemlerini referans alınmış ve DYY kararının alınmasında etili olarak değerlendirdiği faktörler ile DYY arasındaki ilişki En Küçük Kareler yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Büyüme hızı ve enflasyon ile DYY arasında negatif bir ilişki ve kamu harcamalarının GSYH içerisindeki payı, bütçe açığının GSYH'ye oranı ve sabit sermaye yatırımlarının GSYH'ye oranlarındaki iyileşmelerin DYY'yi pozitif olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak ise dış ticaretin GSYH içerisindeki oranının DYY'yi pozitif olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çak ve Karakaş (2009) Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu 8 ülke için 1990-2007 dönemi verilerini kullanarak DYY üzerinde etkili olduğunu belirledikleri değişkenler ile DYY arasındaki ilişkiyi panel veri analizi ile incelemiştir. Kişi başına GSYH, nüfus ve toplam ticaret hacminin GSYH'ye oranındaki artışların DYY'yi artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan enflasyon, işsizlik ve vergi faktörlerindeki artışın DYY'yi azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Yılgör, Serel ve Erçakar (2011) tarafından yapılan çalışmada, 1980-2008 döneminde Türkiye için DYY'yi etkileyen faktörler nedensellik yöntemi ile incelenmiştir. DYY'den cari dengeye ve dışa açıklığa doğru nedensellik tespit edilmiştir. GSYH ile DYY arasında ise çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Ancak DYY ile kurumlar vergisi arasında ise nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Özcan ve Arı (2010) 1994-2006 yılları için 27 OECD ülkesi için DYY'yi belirleyen faktörleri dinamik panel veri yönetimi ve GMM tahmin metodunu kullanarak incelemiştir. Ekonomik büyüme, altyapı ve enflasyonun DYY'yi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmış iken dışa açıklık ve cari dengenin DYY'yi negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kurtaran (2007) Türkiye için 1980-2006 dönemini referans alarak ekonomik ve politik faktörlerin DYY üzerindeki etkisini çoklu regresyon yöntemi ile incelemiştir. Dış ticaret açığının ve kukla değişken olan seçimlerin (politik istikrar) DYY'yi negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan çalışmada ekonomik açıklığın, kişi başına GSYH ve işçilik maliyetlerinin DYY'yi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak ise bu çalışmada çifte vergilendirmenin önlenmesi ve yatırımların karşılıklı teşviğine ve korunmasına yönelik yapılan anlaşmaların DYY'yi az da olsa pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Köse (2020) 1990-2019 dönemini referans alarak Türkiye için ekonomik büyüme, kişi başına düşen milli gelir ve enflasyonun DYY üzerindeki etkisini ARDL sınır testi yöntemini kullanarak ve bu değişkenler arasındaki

nedenselliği Toda- Yamamoto Nedensellik testi kullanarak incelemiştir. Ekonomik büyüme, kişi başına düşen milli gelir ve enflasyonda uzun dönemde yaşanacak artışların DYY'yi artıracığı tahmin edilmiştir. Ayrıca ekonomik büyüme, kişi başına düşen milli gelir ve enflasyondan DYY doğru nedenselliği olduğu çalışmada tespit edilmiştir.

Oransay ve Mike (2016) Türkiye'nin de dâhil olduğu 23 OECD ülkesinde 1990-2012 dönemindeki sosyopolitik faktörlerin DYY üzerindeki etkisini En Uygun Genelleştirilmiş En Küçük Kareler yöntemi ile incelemiştir. GSYH, özel mülkiyet hakları, yasal sistemin yansızlığı, siyasi istikrar, rekabet koşullarının adil ve uygunluğu ve politik şeffaflığın arttığı zaman DYY'nin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifade ile bu değişkenlerdeki yaşanacak iyileşmelerin doğrudan yabancı yatırımların ülkeye çekilmesine katkı sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Özel ve Akaner (2020) Türkiye için 2005-2019 yılları arasındaki verileri referans alarak döviz kuru, kazanç endeksi, büyüme, vergi oranı ve ticari açıklığın DYY üzerindeki etkilerini kantil regresyon yöntemi ile incelemiştir. Büyümenin, ticari açıklığın ve kazanç endeksinin DYY'yi pozitif olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan döviz kurunun ve vergilerin DYY'yi negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yapraklı (2006) Türkiye'de 1970-2006 dönemi için DYY ile GSYH, işgücü maliyeti, döviz kuru, dışa açıklık ve dış ticaret açığı ilişkisini eşbütünlük ve hata düzeltme yöntemleri ile incelemiştir. GSYH ve dışa açıklığın DYY'yi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılan çalışmada, işgücü maliyeti, döviz kuru ve dış ticaret açığının DYY'yi negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak ise DYY ile GSYH ve döviz kuru arasında karşılıklı nedensellik ve işgücü maliyeti, dışa açıklık ve dış ticaret açığından DYY'ye doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Kar ve Tatlısöz (2008), Türkiye için 1980-2003 yılları arasında DYY'yi etkileyen faktörleri EKK yöntemi ile analiz etmişlerdir. Net rezervler, GSMH, dışa açıklık, elektrik enerjisi üretimi, yatırım teşviğindeki artışlar DYY'yi artırmakta iken işgücü maliyetleri ve döviz kurundaki artışların DYY'yi azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Grevlerle kaybolan işgünü sayısı ile DYY arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilememiştir. Demir, Şahinoğlu ve Ersungur (2021) Türkiye için 1980-2020 dönemini referans alarak ekonomik büyüme, ithalat, ihracat, cari açık, işsizlik ve enflasyonun DYY'ye etkilerini eşbütünlük ve Granger Nedensellik yöntemlerini kullanarak incelemiştir. Ekonomik büyüme ve enflasyon ile DYY arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca enflasyon ile DYY arasında çift yönlü nedensellik olduğu ve ekonomik büyümeden DYY'ye doğru tek yönlü nedenselliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yıldız ve Çiftçi (2015) 1974-2012 dönemi için Türkiye'de DYY'nin ekonomik belirleyicilerini ARDL sınır testi ve

Toda-Yamamoto nedensellik yöntemlerini kullanarak incelemişlerdir. Uzun dönemde GSYH, döviz kuru ve finansal gelişmenin DYY'yi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılan araştırmada, dış ticaret açığı ve dış borcun DYY'yi negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca dış ticaret açıklığı ile DYY ilişkisinin anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. GSYH'den DYY'ye doğru tek yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uzgören ve Akalin (2016) Türkiye'de DYY'nin belirleyicilerini 1991-2013 dönemi için ARDL sınır testi yönteminden faydalanarak incelemişlerdir. Kısa dönemde kişi başına reel gelirin ve faiz artışının DYY'yi pozitif etkilediğine ulaşılmış iken demokrasi, işgücü verimliliği ve kişi başına vergi miktarının artışının DYY'yi negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Uzun dönemde ise kişi başına reel gelirin DYY'yi pozitif etkilediğine ulaşılmış iken demokrasi, işgücü verimliliği, kişi başına vergi miktarı ve cari açığı artışı DYY'yi negatif etkilediği sonucuna

ulaşılmıştır. Kısa ve uzun dönemde enflasyonun DYY üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Mevcut çalışmalarda doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkisi olan belirli sayıda faktör üzerinden araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmada ise doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkisi olan faktörler daha geniş kapsamlı olarak incelenmiştir.

7. Veri Seti, Yöntem ve Bulgular

DYY üzerinde etkisi olan çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bu çalışmada, literatürde doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkisinin olduğu belirtilen faktörlerin Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırım girişleri ile ilişkisi 1996-2020 dönemi için Hacker ve Hatemi-J (2006) nedensellik testi ile incelenmiştir. Tablo 5'de değişkenlerin tanımı açıklaması ve kaynakları sunulmuştur.

Tablo 5. Değişkenler ve Kaynakları

DEĞİŞKENLER	KISALTMALAR	KAYNAK
Doğrudan Yabancı Yatırımların GSYH İçerisindeki Payı	DYY	Dünya Bankası
Yolsuzluğun Kontrolü Endeksi	YOL	Dünya Bankası
Hukukun Üstünlüğü Endeksi	HUK	Dünya Bankası
Politik İstikrar Endeksi	POL	Dünya Bankası
Ekonomik Büyüme	GSHY	Dünya Bankası
Enflasyon	ENF	Dünya Bankası
Dışa Açıklık	ACKLK	Dünya Bankası
Asgari Ücret (BRÜT)	LNASG	ÇSGB
Kurumlar Vergisi Oranı	VERG	OECD ve Armağan
Reel Döviz Kuru	KUR	TCMB
Grevde Kaybolan Gün Sayısı	GREV	ÇSGB

*Araştırma verilerinin kaynağı kaynakça bölümüne eklenmiştir.

Yukarıdaki tabloda araştırmanın değişkenleri (1 bağımlı 10 bağımsız) sunulmuştur. Bağımlı değişken olan "DYY" doğrudan yabancı yatırımların GSYH içerisindeki oranıdır. Bağımsız değişkenler olan Yolsuzluğun Kontrolü Endeksi (YOL), Hukukun Üstünlüğü Endeksi (HUK) ve Politik İstikrar Endeksi (POL) -2,5 ile +2,5 arasında bir değer almaktadır. Bu üç endekste etkinlik yüksek olduğu zaman endeks değeri +2,5'e yaklaşmakta iken düşük olduğu zaman -2,5'e yaklaşmaktadır. Ekonomik büyüme (GSHY) GSYH'nin yıllık yüzde büyüme oranını ve enflasyon (ENF) yıllık bazdaki fiyatlardaki değişimi temsil etmektedir. Dışa açıklık (ACKLK), ihracat artışı ithalatın GSYH'ye oranını ve asgari ücret (LNASG), TÜFE'ye göre reelleştirme ve

ardından logaritmik dönüşümü yapılmış yıllık düzeyde brüt asgari ücreti temsil etmektedir. Kurumlar vergisi (VERG), kurum kazançları üzerinden alınan doğrudan vergileri temsil etmekte iken, reel döviz kuru (KUR), bir ülkenin para biriminin diğer önemli para birimlerinin endeksine göre ağırlıklı ortalamasını temsil etmektedir. Grevde kaybolan gün sayısı (GREV) ise yıllık bazda grevde geçen gün sayısının toplamını temsil etmektedir. Araştırmanın analizlerinde Eviews 11 paket programı ve Gauss 16 paket programından faydalanılmıştır. Değişkenler üzerinde gerçekleştirilen betimleyici analiz ve dağılım testlerinin sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Tanımlayıcı İstatistikler

	DYY	GSHY	HUK	ENF	GREV	POL	ACKLK	VERG	YOL	LNASG
Ortalama	1.458	5.280	-0.035	22.367	7.289	-1.098	50.716	23.136	-0.116	5.730
Ortanca	1.369	5.920	0.015	10.180	7.366	-1.059	49.100	20.000	-0.150	5.984
Maximum	3.624	11.200	0.160	143.640	8.772	-0.590	62.690	33.000	0.160	6.368
Minimum	0.341	-4.820	-0.360	5.450	5.899	-2.009	40.400	20.000	-0.520	2.886
Std. Sapma	0.889	3.636	0.159	32.132	0.634	0.361	5.845	4.443	0.182	0.856
Çarpıklık	0.806	-0.855	-0.716	2.834	0.024	-0.803	0.627	1.051	-0.238	-2.270
Basıklık	3.232	3.865	2.251	10.603	3.166	3.283	2.981	2.500	2.263	7.346
Jarque-Bera	2.429	3.368	2.392	82.428	0.027	2.437	1.443	4.278	0.705	36.208
Olasılık	0.297	0.186	0.302	0.000	0.986	0.296	0.486	0.118	0.703	0.000

Çarpıklık ve basıklık istatistikleri dikkate alınarak hesaplanmış olan Jarque-Bera kuyruk olasılıklarından elde edilen sonuçlara göre ENF ve LNASG normal dağılım göstermemekte iken DYY, GSHY, HUK, GREV, POL, ACKLK, VERG ve YOL değişkenlerinin kuyruk olasılıkları %5'in üzerinde olduğu için normal dağılıma uygun olduğu tespit edilmiştir.

7.1. Augmented Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi

ADF birim kök testi, zaman serilerinde birim kök varlığını test etmek için yaygın olarak kullanılır. ADF birim kök testi, öncelikle zaman serisi verilerinin otoregresif (AR) modelinin birim kök varlığını test eder. Bu testte, AR modelindeki otoregresif terimlere ek olarak, sabit bir terim de eklenir. Bu test, zaman serilerindeki trendlerin ve yapısal kırılmaların analizinde kullanılabilir gibi, zaman serilerinin istatistiksel özelliklerinin modellenmesinde de kullanılabilir (Dickey ve Fuller, 1979; Dickey ve Fuller, 1981). Serilerin durağanlıklarının incelenmesinde kullanılan

ADF testinin regresyon denklemleri aşağıdaki gösterilmektedir (Kara ve Keskin, 2021).

$$\Delta Y_t = \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_2 trend + \alpha_1 Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon$$

($H_0 : \gamma < 0$) Birim kök vardır.

($H_1 : \gamma \geq 0$) Birim kök yoktur.

Sıfır hipotezi (H_0) serinin durağan olmamasını, yani birim köke sahip olduğunu ifade etmektedir. Alternatif hipotez ise (H_1) serinin durağan olduğunu ifade etmektedir. ADF birim kök testi uygulamasından elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 7. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	ADF (Seviye Düzeyi)					
	Sabitli	Olasılık Değeri	Sabitli ve Trendli	Olasılık Değeri	Sabitsiz ve Trendsiz	Olasılık Değeri
LNASG	-14.3508	0.0000	-3.9683	0.0304	1.7843	0.9781
DYY	-2.7821	0.0787	-2.5491	0.3040	-0.7496	0.3795
GSHY	-3.4418	0.0209	-3.5062	0.0646	-1.8771	0.0590
HUK	-0.0499	0.9431	-1.8073	0.6648	0.0418	0.6851
ENF	-2.4398	0.1436	-2.4177	0.3608	-0.0041	0.6681
KUR	4.2435	1.0000	0.9713	0.9996	2.4902	0.9950
GREV	-3.0316	0.0481	-3.8615	0.0384	-0.5138	0.4817
POL	-1.5469	0.4910	-3.1868	0.1150	-0.5299	0.4750
ACKLK	-1.0809	0.7033	-3.7376	0.0420	0.5120	0.8178

VERG	-1.6682	0.4320	-2.1696	0.4807	-0.503	0.4862
YOL	-1.548	0.4904	-1.4771	0.8049	-1.1622	0.2154
ADF (Birinci Fark)						
	Sabitli	Olasılık Değeri	Sabitli ve Trendli	Olasılık Değeri	Sabitsiz ve Trendsiz	Olasılık Değeri
LNASG	-3.9520	0.0074	-6.3591	0.0000	-4.6671	0.0001
DYY	-3.2892	0.0294	-3.3376	0.0889	-3.3717	0.0019
GSHY	-5.7934	0.0001	-5.7136	0.0009	-5.9571	0.0000
HUK	-3.8715	0.0088	-3.394	0.0729	-3.8266	0.0006
ENF	-4.3577	0.0039	-11.756	0.0000	-10.1946	0.0001
KUR	-5.8482	0.0000	-6.4812	0.0000	-5.3473	0.0000
GREV	-5.5402	0.0002	-5.3834	0.0017	-5.6551	0.0000
POL	-4.2221	0.0044	-3.9552	0.0298	-4.3212	0.0002
ACKLK	-5.5773	0.0002	-4.7269	0.0069	-5.3002	0.0000
VERG	-5.1477	0.0006	-5.0062	0.0037	-5.2746	0.0000
YOL	-6.3274	0.0000	-6.7824	0.0001	-6.4972	0.0000

Not: Düzeyler Mc. Kinnon (1996) ya göre bakılmıştır.

ADF birim kök testi sınamasına ait sonuçlar Tablo 7’de sunulmuştur. Tablo 7’de görüldüğü gibi; DYY serisi seviye düzeyinde sabitli modelde %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı iken diğer iki modelde tüm anlamlılık düzeylerinde anlamsızdır. Serinin birinci farkı alındığında ise sabitli modelde %5 anlamlılık düzeyinde, sabitli ve trendli modelde %10 anlamlılık düzeyinde ve sabitsiz ve trendsiz modelde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. YOL serisi seviye düzeyinde tüm modellerde birim kök içermektedir. Serinin birinci farkı alındığında ise tüm modellerde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. HUK serisi seviye düzeyinde tüm modellerde birim kök içermektedir. Serinin birinci farkı alındığında ise sabitli modelde %1 anlamlılık düzeyinde, sabitli ve trendli modelde %10 anlamlılık düzeyinde ve sabitsiz ve trendsiz modelde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. POL serisi seviye düzeyinde tüm modellerde birim kök içermektedir. Serinin birinci farkı alındığında ise sabitli modelde %1 anlamlılık düzeyinde, sabitli ve trendli modelde %5 anlamlılık düzeyinde ve sabitsiz ve trendsiz modelde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. GSHY serisi seviye düzeyinde sabitli modelde %5 anlamlılık düzeyinde, sabitli ve trendli modelde %10 anlamlılık düzeyinde ve sabitsiz ve trendsiz modelde %10 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Serinin birinci farkı alındığında ise tüm modellerde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. ENF serisi seviye düzeyinde tüm modellerde birim kök içermektedir. Serinin birinci farkı alındığında ise tüm modellerde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. ACKLK serisi seviye düzeyinde sabitli ve trendli modelde %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı iken diğer iki modelde tüm anlamlılık düzeylerinde anlamsızdır. Serinin birinci farkı alındığında ise tüm modellerde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. LNASG serisi seviye düzeyinde sabitli modelde

%1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve sabitli ve trendli modelde %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı iken sabitsiz ve trendsiz modelde tüm anlamlılık düzeylerinde anlamsızdır. Serinin birinci farkı alındığında ise tüm modellerde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. VERG serisi seviye düzeyinde tüm modellerde birim kök içermektedir. Serinin birinci farkı alındığında ise tüm modellerde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. KUR serisi seviye düzeyinde tüm modellerde birim kök içermektedir. Serinin birinci farkı alındığında ise tüm modellerde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. GREV serisi seviye düzeyinde sabitli ve sabitli ve trendli modellerde %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı iken sabitsiz ve trendsiz modelde tüm anlamlılık düzeylerinde anlamsızdır. Serinin birinci farkı alındığında ise tüm modellerde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

7.2. Phillips Perron (PP) Birim Kök Testi

Phillips ve Perron, birim kök testi için parametrik olmayan yeni bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Bu yeni yaklaşımda, Dickey-Fuller tarafından geliştirilen durağanlık modeli genişletilerek, rassal şokların dağılımlarıyla ilgili yeni bir varsayım kullanılmaktadır. Phillips-Perron testinde, Dickey-Fuller testinde olduğu gibi, hata terimleri arasında heterojenliğe izin verilmekte, otokorelasyonu giderilmekte ve yeteri kadar bağımlı değişkenin gecikmeli değeri regresyon denklemine ilave edilmektedir. Bu sayede, PP testi durağan ve trend etkisi olan zaman serilerinde ve tek değişkenli zaman serilerinde birim kökün varlığını tespit etme noktasında basit bir yaklaşım sunmaktadır (Phillips ve Perron, 1988). Özellikle, zaman serilerindeki durağanlık özelliğini kontrol etmek ve zaman serilerindeki trendlerin ve yapısal kırılmaların analizini yapmak için yaygın olarak kullanılmaktadır. PP testi, ekonomi ve finans gibi zaman

serilerinin önemli olduğu alanlarda da sıklıkla tercih edilen bir araçtır (Keskin ve Kara, 2021b). PP testi için geliştirilen regresyon denklemleri aşağıdaki gibidir;

$$Y_t = \delta Y_{(t-1)} + u_t$$

$$Y_t = \beta_1 + \delta Y_{(t-1)} + u_t \quad [\text{Sabit Terimli}]$$

$$Y_t = \beta_1 + \delta Y_{(t-1)} + \beta_2(t - T/2) + u_t \quad [\text{Sabit Terimli ve Eğilim Katsayılı}]$$

$(H_0 : \gamma < 0)$ Birim kök vardır.

$(H_1 : \gamma \geq 0)$ Birim kök yoktur.

Sıfır hipotezi (H0) serinin durağan olmamasını, yani birim köke sahip olduğunu ifade etmektedir. Alternatif hipotez ise (H1) serinin durağan olduğunu ifade etmektedir. Phillips ve Perron birim kök testi uygulamasından elde edilen bulgular Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. PP Birim Kök Testi Sonuçları

	PP (Seviye Düzeyi)					
	Sabitli	Olasılık Değeri	Sabitli ve Trendli	Olasılık Değeri	Sabitsiz ve Trendsiz	Olasılık Değeri
LNASG	-11.728	0.0000	-9.3383	0.0000	1.0051	0.9108
DYY	-2.1021	0.2457	-1.8983	0.6197	-0.8699	0.3273
GSHY	-3.427	0.0215	-3.4239	0.0750	-1.7649	0.0739
HUK	-0.33	0.9045	-1.793	0.6717	-0.2765	0.5742
ENF	-2.3323	0.1718	-2.211	0.4598	-2.4849	0.0157
KUR	3.3667	1.0000	1.9584	1.0000	5.1350	1.0000
GREV	-3.0316	0.0481	-3.1937	0.1124	-0.5364	0.4723
POL	-1.5951	0.4674	-2.4075	0.3654	-0.514	0.4817
ACKLK	-0.8776	0.7749	-3.7823	0.0386	1.3399	0.9493
VERG	-1.6682	0.4320	-2.1783	0.4763	-0.4934	0.4901
YOL	-1.5599	0.4846	-1.4153	0.8257	-1.098	0.2377

	PP (Birinci Fark)					
	Sabitli	Olasılık Değeri	Sabitli ve Trendli	Olasılık Değeri	Sabitsiz ve Trendsiz	Olasılık Değeri
LNASG	-10.5931	0.0000	-6.5658	0.0002	-13.0244	0.0000
DYY	-3.1259	0.0407	-3.2714	0.0982	-3.2344	0.0027
GSHY	-9.2421	0.0000	-10.9523	0.0000	-9.4686	0.0000
HUK	-3.8835	0.0085	-4.8728	0.0048	-3.8561	0.0006
ENF	-7.0704	0.0000	-9.2577	0.0000	-6.761	0.0000
KUR	-7.0663	0.0000	-5.5788	0.0000	-5.2165	0.0000
GREV	-5.5983	0.0002	-5.4344	0.0016	-5.7107	0.0000
POL	-3.874	0.0087	-3.7459	0.0425	-4.0081	0.0004
ACKLK	-8.0785	0.0000	-7.5138	0.0000	-5.4871	0.0000
VERG	-5.1525	0.0006	-5.0118	0.0036	-5.2746	0.0000
YOL	-6.2171	0.0001	-7.1789	0.0001	-6.3788	0.0000

Not: Düzeyler Mc. Kinnon (1996) ya göre bakılmıştır.

PP birim kök testi sınamasına ait sonuçlar Tablo 8'de sunulmuştur. Tablo 8'de görüldüğü gibi; DYY serisi seviye düzeyinde tüm modellerde birim kök içermektedir. Serinin birinci farkı alındığında ise sabitli modelde %5 anlamlılık düzeyinde, sabitli ve trendli modelde %10 anlamlılık düzeyinde ve sabitsiz ve trendsiz modelde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. YOL serisi seviye düzeyinde tüm modellerde birim kök içermektedir. Serinin birinci farkı

alındığında ise tüm modellerde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. HUK serisi seviye düzeyinde tüm modellerde birim kök içermektedir. Serinin birinci farkı alındığında ise tüm modellerde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. POL serisi seviye düzeyinde tüm modellerde birim kök içermektedir. Serinin birinci farkı alındığında ise sabitli modelde %1 anlamlılık düzeyinde, sabitli ve trendli modelde %5 anlamlılık düzeyinde ve sabitsiz ve trendsiz

modelde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. GSHY serisi seviye düzeyinde sabitli modelde %5 anlamlılık düzeyinde, sabitli ve trendli modelde %10 anlamlılık düzeyinde ve sabitsiz ve trendsiz modelde %10 düzeyinde anlamlıdır. Serinin birinci farkı alındığında ise tüm modellerde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. ENF serisi seviye düzeyinde sabitsiz ve trendsiz modelde %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı iken diğer modellerde tüm anlamlılık düzeylerinde anlamsızdır. Serinin birinci farkı alındığında ise tüm modellerde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. ACKLK serisi seviye düzeyinde sabitli ve trendli modelde %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı iken diğer iki modelde tüm anlamlılık düzeylerinde anlamsızdır. Serinin birinci farkı alındığında ise tüm modellerde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. LNASG serisi seviye düzeyinde sabitli, sabitli ve trendli modelde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı iken sabitsiz ve trendsiz modelde tüm anlamlılık düzeylerinde anlamsızdır. LNASG serisinin birinci farkı alındığında ise tüm modellerde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. VERG serisi seviye düzeyinde tüm modellerde birim kök içermektedir. Serinin birinci farkı alındığında ise tüm modellerde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. KUR serisi seviye düzeyinde tüm modellerde birim kök içermektedir. Serinin birinci farkı alındığında ise tüm modellerde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. GREV serisi seviye düzeyinde sabitli modelde %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı iken diğer iki modelde tüm anlamlılık düzeylerinde anlamsızdır. Serinin birinci farkı alındığında ise tüm modellerde %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

Değişkenlerin durağanlıklarının ölçüldüğü ADF ve PP testlerinden; her iki yöntem ve üç modelde değişkenlerin birinci farklarda durağan oldukları tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın devamında değişkenler I (1) değerleriyle, diğer bir ifade ile birim kökten arındırılmış şekilleri ile kullanılacaktır.

7.3. Hacker ve Hatemi-J (2006) Nedensellik Testi

Hacker ve Hatemi-J (2006) tarafından geliştirilen nedensellik testi, özellikle iktisadi araştırmalarda nedensellik ilişkilerini incelemek için yaygın olarak kullanılan istatistiksel bir yöntemdir. Bu test, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek için Granger nedensellik testi olarak da adlandırılan yöntemden faydalanmaktadır. Hacker ve Hatemi-J (2006) tarafından geliştirilen bootstrap Granger nedensellik testinde ilk olarak değişkenler arasındaki nedenselliği test edebilmek için Toda-Yamamoto nedensellik testi (1995) uygulanır. Ancak,

Toda-Yamamoto nedensellik testinde hata terimleri normal dağılım göstermeyebilir. Hacker ve Hatemi-J (2006) testi, kritik değerleri bootstrap Monte Carlo simülasyonu ile yöntemleriyle çözerek bu problemi ortadan kaldırır. Hacker ve Hatemi-J (2006) testinde bu yöntemle birlikte elde edilen sonuçların daha tutarlı ve güçlü olduğunu belirtmiştir. Hataların normal dağılım gösterme sorununu minimize etmek için bootstrap yaklaşımını kullanmak hataların normal dağılıma sorununu minimize eder (Canöz ve Erdoğan, 2019: 838).

Toda-Yamamoto VAR modelinin temelli gecikme sayılarını modele dâhil ederek hesaplanır. Temel olarak p gecikmeli var modeli aşağıda gösterilmektedir. Toda-Yamamoto (1995) yönteminde ilk adım, VAR modelinde uygun gecikme düzeyinin (p) belirlenmesidir. İkinci adımda, en yüksek entegrasyona sahip değişkenin entegre seviyesi (dmax) gecikme p'ye eklenir. Nedensel ilişkiyi doğru tahmin edebilmek için k ve dmax değerlerinin belirlenmesi önemlidir (Mert ve Çağlar, 2019; Keskin ve Kara, 2021a). Y ve X değişkenleri için Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi denklemleri aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

$$Y_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \alpha_j Y_{t-j} + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \beta_i X_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \beta_j X_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (t)$$

$$X_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^k \delta_i Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \delta_j Y_{t-j} + \sum_{i=1}^{k+d_{max}} \theta_i X_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \theta_j X_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (p)$$

Denklem (t) ve (p) ye Wald testi uygulanır. “H₀ hipotezi nedeni değildir ve H₁ hipotezi ise nedenidir” şeklinde hipotezler ifade edilir.

Hacker ve Hatemi-J'nin (2006) nedensellik testinin Toda-Yamamoto testine önemli bir katkısı değişkenler küçük örnekleme sahip olsa bile bootstrap yöntemi aracılığı ile sonuçlarının daha tutarlı olmasını sağlamasıdır. Hacker ve Hatemi-J'ye (2006) göre, küçük örneklerde X² dağılımının kullanılması test performansını zayıflatmaktadır. Ayrıca Hacker ve Hatemi-J (2006), kritik değerleri Monte Carlo simülasyonu ile elde etmektedir (Hacker ve Hatemi-J, 2006). DYY üzerinde etkisi olan faktörler ve DYY arasındaki ilişki nedensellik sınavına tabii tutulmuştur. Tablo 9'da DYY ile GSHY, HUK, ENF, GREV, POL, ACKLK, KUR, VERG, YOL, LNASG arasındaki nedensellik testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 9. Hacker ve Hatemi-J (2006) Nedensellik Testi Sonuçları

HİPOTEZLER	WALD İstatistik	Kritik Değer (%1)	Kritik Değer (%5)	Kritik Değer (%10)	Gecikme Uzunluğu
ACKLK, DYY'nin Granger Nedenidir	9.580**	14.963	8.077	5.618	2

DYY, ACKLK'nin Granger Nedenidir	4.117	15.081	8.494	5.973	2
GREV, DYY'nin Granger Nedenidir	1.255	14.167	7.990	5.659	2
DYY, GREV'in Granger Nedenidir	0.039	15.857	8.380	6.123	2
YOL, DYY'nin Granger Nedenidir	0.001	9.626	4.793	3.317	1
DYY, YOL'un Granger Nedenidir	3.128	12.047	6.111	4.115	1
HUK, DYY'nin Granger Nedenidir	2.512	13.293	6.924	4.821	1
DYY, HUK'un Granger Nedenidir	1.406	12.335	6.652	4.635	1
ENF, DYY'nin Granger Nedenidir	5.432***	14.278	7.675	5.299	2
DYY, ENF'in Granger Nedenidir	1.520	16.001	8.851	6.222	2
GSHY, DYY'nin Granger Nedenidir	9.354*	8.785	4.519	3.027	1
DYY, GSHY'nin Granger Nedenidir	11.983*	8.709	4.463	3.057	1
LNASG, DYY'nin Granger Nedenidir	4.534	15.547	8.851	6.546	2
DYY, LNASG'nin Granger Nedenidir	0.557	15.662	8.568	6.269	2
POL, DYY'nin Granger Nedenidir	1.437	11.061	6.500	4.439	1
DYY, POL'un Granger Nedenidir	3.594	11.301	6.253	4.143	1
KUR, DYY'nin Granger Nedenidir	5.895***	14.362	8.060	5.806	2
DYY, KUR'un Granger Nedenidir	0.206	15.182	8.578	6.407	2
VERG, DYY'nin Granger Nedenidir	9.919**	12.657	7.312	5.291	2
DYY, VERG'in Granger Nedenidir	2.216	12.309	6.819	4.880	2

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı temsil etmektedir.

Tablo 9'daki Hacker ve Hatemi-J (2006) nedensellik testinden elde edilen bulgulara göre: DYY'den ACKLK'a doğru nedensellik ilişkisi tespit edilememiş iken ACKLK'dan DYY'ye doğru %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle ACKLK'dan DYY'ye doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. GREV ve DYY arasında ve HUK ve DYY nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Benzer şekilde YOL ve DYY arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. ENF'den DYY'ye doğru %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı nedensellik ilişkisi tespit edilmiş iken DYY'den ENF'e doğru nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. GSYH'den DYY doğru ve DYY'den GSYH'ye doğru %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı çift taraflı nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. DYY ve LNASG arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. POL ve DYY nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. DYY'den KUR'a doğru nedensellik ilişkisi tespit edilememiş iken KUR'dan DYY'ye doğru %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. DYY'den VERG'e doğru nedensellik ilişkisi tespit edilememiş iken VERG'den DYY'ye doğru %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle VERG'den DYY'ye doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

8. Sonuç

Ticaretin küreselleşmesi ve sermayenin serbest dolaşımının kolaylaşması, beraberinde rekabetin de küreselleşmesine neden olarak sermaye birikimine sahip gelişmiş ülkelerin ve bu ülkelerin sahip olduğu çok uluslu şirketlerin lehine bir

dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Nitekim gelişmiş ülke menşeli çok uluslu şirketler, üretimin yeniden yapılandırılması çerçevesinde, üretimlerini parçalara ayırarak emek yoğun kısımlarını kendilerine üretim avantajı sağlayan gelişmekte olan ülkelere taşımışlar ve küresel piyasaları birbirine bağlayan son derece karmaşık üretim zincirleri oluşturmuşlardır. Öte yandan gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu kalabalık nüfusları, yüksek tüketim eğilimleri ve iç piyasada üretilen malların katma değerlerinin düşük olması dış ticaret açığı vermelerine neden olmaktadır. Milli tasarruf eğilimlerinin yetersiz olması, gelişen ülkeler açısından ekonomik gelişmelerini tamamlayabilmeleri için küresel sermayenin önemini daha da arttırmaktadır.

Son otuz yılda çok uluslu şirketlerin küresel ekonomideki etkinliği giderek güçlenmiş ve yabancı sermayenin iç piyasaya çekilebilmesi adına gelişmekte olan ülkeler yoğun çaba sarf etmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin hangi iktisadi ve sosyal özelliklerinin çok uluslu şirketlerin yatırım kararlarına etki ettiği ve ne tür stratejiler ve politikalar oluşturması gerektiği konusu uzunca bir süredir literatürü de meşgul etmiş ve bu konuda birçok araştırma yapılmıştır. Nitekim ana akım perspektife göre gelişmekte olan ülkelerin küresel ticarete karşılaştırmalı üstünlük olarak kullanabileceği yegâne üretim avantajı düşük ücretli, korumasız ve kalabalık işgücüdür. Bu üretim avantajı çerçevesinde, gelişen ülkelerin yabancı yatırımları çekmeye çalıştığı ve sermayeye cazip görünebilmek adına çalışma haklarından feragat ettikleri bilinmektedir. Ne var ki emek maliyetinin yanında birçok etkenin de çok uluslu şirketlerin yatırım kararlarına etki ettiğini savunulmaktadır. Vergi

kolaylığı ve muafiyeti, iç pazarın büyüklüğü ve sermaye kapasitesi, fiziki ve teknolojik altyapı, işçilerin yetenek ve beceri kapasiteleri, siyasi ve ekonomik istikrar, genel güvenlik ortamı ve ülkelerin uluslararası ticari anlaşmalara katılım oranları gibi ekonomik, sosyal ve siyasal birçok değişken şirketlerin yatırım kararlarında belirleyici olabilmektedir.

Bu çalışma, Türkiye’de 1996-2020 yılları arasında seçilmiş göstergeler ile doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerini incelenmiştir. İlgili literatürden hareketle DYY ile ilişkili olarak; yolsuzluk, hukukun üstünlüğü, politik istikrar, ekonomik büyüme, enflasyon, dışa açıklık, asgari ücret, kurumlar vergisi, reel döviz kuru ve grevde kaybolan gün sayısı faktörleri belirlenmiştir. Çalışmanın amacının gerçekleştirilmesi için birim kök (ADF ve PP) sınamalarının sonra Hacker ve Hatemi-J (2006) nedensellik testi ile araştırmanın verileri analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre dışa açıklık ve kurumlar vergisinden DYY’ye doğru %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir nedensellik tespit edilmiş iken reel döviz kuru ve enflasyondan DYY’ye doğru %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı nedensellik tespit edilmiştir. DYY ile ekonomik büyüme arasında %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Öte yandan geri kalan faktörler ile DYY arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Bu bağlamda doğrudan yabancı yatırımlarının çekilebilmesi için dışa açıklık, kurumlar vergisi, enflasyon, ekonomik büyüme ve reel döviz kuruna yönelik politikalar üzerine çalışmalar yapılması önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Afşar, M. (2004). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bankacılık Sektörü. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 4(1), 85-101.
- Arık, Ş., Akay, A. B., & Zambak, M. (2014). Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Faktörler: Yükselen Piyasalar Örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 97-110.
- Armağan, R. (2007). Türkiye’de Gelir ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri Üzerine Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 227-252
- Aykaç, M., Parlak, Z., & Özdemir, S. (2008). Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Artırılması ve Türkiye’de Kobi’ler. İstanbul: İTO yayınları.
- Bhalla, A. S. (1998). *Globalization, Growth and Marginalization*. Great Britain: Macmillan Press.
- Canöz, İ., & Erdoğan, A. (2019). Sektörel Güven Endeksleri ve BİST Sektör Endeksleri Arasındaki İlişkilerin Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Analizi. *Yönetim ve*

Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26 (3), 833-849.

- Chaudhary, K. (2014). Impact of Globalization on Child Labor Scenario in India. *Journal of Politics and Governance*, 3(1), 68-75.
- Companies ranked by Market Cap. (Erişim: 13.11.2022). <https://companiesmarketcap.com/largest-companies-by-revenue/>.
- Çak, M. & Karakaş, M. (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Unsurlar ve Etkileri. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1), 43-54.
- Çam, E. (2011). Çok Uluslu Şirketler ve Gelişen Ülkeler. *İstanbul Üniversitesi Mecmuası*, 45, 93-120
- Çiftçi, F., & Yıldız, R. (2015). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Zaman Serisi Analizi. *Business & Economics Research Journal*, 6(4), 71-95.
- ÇSGB. (2023). <https://www.csgeb.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/resmi-istatistik-programi/calisma-hayati-istatistikleri-kitabi/>
- ÇSGB. (2023). <https://www.csgeb.gov.tr/media/35787/yillar-itibariyle-net-brut-asgari-ucretler.pdf>
- Çütçü, İ., & Kan, E. (2018). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği. *Sakarya İktisat Dergisi*, 7(3), 1-21.
- Demir, A., Şahinoğlu, T., & Ersungur, Ş. M. (2021). Makroekonomik Değişkenlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkisi: Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(4), 1396-1419.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366a), 427-431.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a Unit Root. *Econometrica*, 49(4), 1057.
- Dilaveroğlu, A., & Ersin, İ. (2021). Kamu Yönetim Etkinliği ve Yolsuzluğun Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile İlişkisinin İncelenmesi: E7 Ülkeleri Üzerine Bir Analiz. *İstatistik ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 2(1), 43-54.
- DPT. (2000). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara, DPT:2514.

- Dunning, J. H., & Lundan, S. M. (2008). *Multinational Enterprises and The Global Economy*. UK: Edward Elgar Publishing.
- Dünya Bankası. (2023). Doğrudan yabancı yatırım net girişler, <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>
- Dünya Bankası. (2023). <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?locations=TR>
- Dünya Bankası. (2023). <https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS?locations=TR>
- Dünya Bankası. (2023). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=TR>
- Dünya Bankası. (2023). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG?locations=TR>
- Dünya Bankası. (2023). <https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators/preview/on>.
- Fröbel, F., Heinrichs, J., & Kreye, O. (1978). The New International Division of Labour. *Social Science Information*, 17(1), 123-142.
- Gedikli, A. (2011). Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınması Üzerine Etkileri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(1), 97-146.
- Hacker, R. S., & Hatemi-J, A. (2006). Tests for causality between integrated variables using asymptotic and bootstrap distributions: theory and application. *Applied Economics*, 38(13), 1489-1500.
- Hayakawa, K., Lee, H. H., & Park, C. Y. (2022). The Effect of COVID-19 on Foreign Direct Investment. *Asian Development Bank Economics Working Paper Series*, (653).
- ILO. (2019). *Rules of the Game: An Introduction to the Standards-related Work of the International Labour Organization*. 4th Edition, Geneva.
- Jenkins, R. (1987). *Transnational Corporations and Uneven Development*, London and New York: Routledge.
- Kar, M & Tatlısöz F. (2008). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14, 436-458
- Kara, B., & Keskin, A. (2021). Producer Price Index, Consumer Price Index and Fiscal Policy: 1996-2020 Period and Turkey. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24), 881–899.
- Karagöz, K. (2007). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970–2005. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 2(8), 929-948.
- Kaymakçı, O. (2013). Küresel Ekonomide Çok Uluslu Şirketler ve Türkiye’deki Yansımaları. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 224-249.
- Kearney. (2018). Investing in a localized world. (Erişim: 22.01.2023). <https://www.kearney.com/foreign-direct-investment-confidence-index/2018-full-report>.
- Kearney. (2020). Entering the storm: anticipating risk in an uncertain world. (Erişim: 23.01.2023). <https://www.kearney.com/foreign-direct-investment-confidence-index/2020-full-report>.
- Kearney. (2022). Optimism Dashes. (Erişim: 23.01.2023). <https://www.kearney.com/foreign-direct-investment-confidence-index/2022-full-report>.
- Keskin, A., & Kara, B. (2021a). The Relationship Between Electricity Generation, Electricity Consumption, and Economic Growth in Turkey 1975-2019. *Handbook of Research Strategic Management for Current Energy Investments*. Ed. Serhat Yüksel & Hasan Dinçer. USA: IGI Global. 195-211
- Keskin, A., & Kara, B. (2021b). Türkiye’de Özel Tüketim Vergisi ile Cari Açık Arasındaki İlişki: 2002-2019 Dönemi İçin Ekonometrik Bir Analiz. *Vergi Dünyası Dergisi*, (476), 44–54.
- Koçtürk, O.M. & Eker, M. (2012). Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi. *Tarım Ekonomi Dergisi*, 18(1), 35-42.
- Kohpaiboon, A. (2003). Foreign Trade Regimes and The FDI–Growth Nexus: A Case Study of Thailand. *The Journal of Development Studies*, 40(2), 55-69.
- Köse, Z. (2020). Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(12), 245-263.
- Kurtaran, A. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 367-382.
- MacKinnon, J. G. (1996). Numerical distribution functions for unit root and cointegration tests. *Journal of Applied Econometrics*, 11, 601–618.

- Mert, M., & Çağlar, A. E. (2019). Eviews ve Gauss Uygulamalı Zaman Serileri Analizi. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Narula, R., & Zhan, J. (2019). Using special economic zones to facilitate development: policy implications. *Transnational Corporations Journal*, 26(2), 1-26.
- Nur, H. B., & Dilber, İ. (2017). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Temel Unsurlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 15-45.
- OECD. (2023). https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=TAB_LE_III1&lang=en
- Oransay, G. & Mike, F. (2016). Doğrudan Yabancı Yatırımların Sosyo-Politik Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(14), 97-107.
- Özcan, B., & Arı, A. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: OECD Örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (12), 65-88.
- Özel, H. & Akaner, U. (2020). Seçilmiş Değişkenlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisi: Türkiye Örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 15(2), 94-110.
- Parlak, Z. (2004). Küreselleşme ve Çalışma Standartları. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 43-88.
- Parlak, Z. (2009). Çokuluslu şirket davranış kodları: bir analiz ve değerlendirme, İşletmelerde İş Etiği. Ed. Sabri Orman ve Zeki Parlak. İstanbul: İTO Yayınları. 171-2016
- Phillips, P. C. B., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Slocum, J. W., Lei, D., & Pitts, R. A. (1996). Strategic alliances: economic and cultural influences. *Global Business and Finance Review*, 1(1), 23-29.
- Susam, N. (2008). Doğrudan Yabancı Yatırımlardaki Gelişmeler ve Bu Yatırımlar İçin Belirleyici Unsurlar: Türkiye Bulguları. *Akademik İncelemeler Dergisi*. 3(2), 43-67.
- Şenzeybek, M. (2021). Türkiye'ye Gelen Uluslararası Doğrudan Yatırımları Belirleyici Faktörlerin Zaman Serisi ve Çekim Modeli Kullanılarak Açıklanması. *Ekonomi-tek*, 10(2), 111-134.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi. Türkiye'de Uluslararası Doğrudan Yatırım. (Erişim: 31.12.2022). <https://www.invest.gov.tr/tr/whyturkey/sayfalar/fdi-in-turkey.aspx>.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (Erişim: 30.12.2022). <https://sanayi.gov.tr/istatistikler/yatirim-istatistikleri>.
- Tanzi, M. V. (1996). Globalization, tax competition and the future of tax systems. *International Monetary Fund*. 2-21.
- TCMB. (2023). <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/dashboard/1550>
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- UNCTAD. (2022). *World Investment Report 2022, USA: United Nations Publications*.
- UNCTAD. PRESS RELEASE. (Erişim: 04.12.2022). <https://unctad.org/en/pages/PressRelease.aspx?OriginalVersionID=113>.
- Uzgören, E., & Akalin, G. (2016). Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri: ARDL Sınır Testi yaklaşımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (49), 63-77.
- Wyrzkowska, M. (2016). Role of transnational corporation in the international trade. *Torun School of Banking*. (Erişim: 05.01.2023). <http://www.etsg.org/ETSG2010/papers/Wyrzkowska.pdf>
- Yapraklı, S. (2006). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 21(2), 23-48
- Yıldır, M., Serel, A., & Erçakar, M. E. (2011). Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişimi Etkileyen Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Model. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(26), 119-132.
- Yılmaz, M. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 8(1), 241-260.

Extended Summary

The devastation caused by World War II strengthened the importance of international cooperation, prompting countries to take collective steps and establish supranational organizations to promote the development of global trade. GATT and WTO have been striving to reduce customs tariffs and eliminate non-tariff barriers. However, the progress achieved by these organizations fell short of expectations, and the real advancements in global trade were witnessed after the 1980s. This can be attributed to the widespread implementation of liberal policies and the removal of barriers to capital around the world. Liberalization has boosted global trade volume and foreign investments.

The reduction of obstacles to foreign capital investments has allowed multinational corporations to flourish and become key players in global trade, controlling around 80% of it. These corporations have become more powerful than many nation-states, both in terms of the number of employees they hire and the revenue they generate. Since the 1960s, multinational corporations have fragmented their production and relocated labor-intensive stages to developing countries. After the 1980s, barriers to this production strategy rapidly diminished, enabling multinational corporations to establish global value chains. Now, national markets predominantly engage in production for global markets within these value chains created by multinational corporations.

The establishment of production chains by multinational corporations has continually increased foreign investment levels up until the present day. Foreign investments also represent a share of global trade for countries. Developed countries have been able to attract more foreign investment, with few exceptions, while developing countries have struggled to attract substantial investment. Foreign investments are crucial for developing countries to complement their economic development. Developing countries have large populations, high consumption rates, and limited national savings. Foreign capital is essential for them to make the necessary investments to achieve economic growth. Therefore, developing countries need to analyze themselves thoroughly and identify the factors that influence the investment decisions of multinational corporations.

The main reason why multinational corporations invest in developing countries is often attributed to the presence of low-cost, abundant, and unprotected labor. However, there are many other factors that are significant to multinational corporations. Today, developing countries are able to access foreign direct investments to a similar extent as developed countries, and in some cases, they have even surpassed emerging economies. However, Türkiye still struggles to attract the desired level of foreign investment. Due to its

geopolitical location, Türkiye is close to the developed European market. It also has a dynamic domestic market and relatively inexpensive labor. However, the fact that desired foreign investments have not reached our country raises the question of which characteristics of Türkiye influence foreign investment decisions. In this context, the aim of the study is to examine the relationship between foreign direct investment inflows and selected factors that determine foreign direct investment inflows in Türkiye between 1996 and 2020.

There are many studies in the literature on the factors that determine the inflow of foreign direct investments into a country. These studies examine the effects of macroeconomic variables such as market size, labor cost, inflation, taxes, real exchange rate, as well as variables such as political stability, control of corruption, and the number of days lost to strikes on foreign direct investments. After the literature review, this study considers control of corruption, rule of law, political stability, economic growth, inflation, trade openness, minimum wage, corporate tax, real exchange rate, and the number of days lost to strikes as determinants of foreign direct investments. After conducting unit root tests (ADF and PP), the Hacker and Hatemi-J (2006) causality method is used to examine the relationship between factors determining foreign direct investments and foreign direct investments in Türkiye. According to the findings, a significant causality is detected at the 5% level from trade openness and corporate tax to foreign direct investments. A significant causality at the 10% level is found from the real exchange rate and inflation to foreign direct investments. A significant bidirectional causality relationship at the 1% level is identified between foreign direct investments and economic growth. A causal relationship between other factors and foreign direct investments could not be determined.